

СЪВРЕМЕННОСТ И ПОЕЗИЯ

Любен Георгиев

1

Най-яркият белег на всяка лирика е съвременността. В стихотворенията поетът изобразява своите чувства, мисли и преживявания, а той живее в обществото и то се отразява върху неговата душевност и съзнание. Всяка лирика в 99 случая от стотте е съвременна. Може в стиховете на поетите да не открием исторически лица, факти и обозначения, но в тях присъствуват — отразени от различни художествени позиции — характерни черти от действителността, присъствува нещо от духа и атмосферата на епохата.

Фактът, че извън обществото няма и не може да има изкуство не означава, че съвременността възниква автоматично в творбите на поета. Не, тя се внася от него най-напред посредством идеите и образите, а после и чрез целия словесно-изразен реквизит, формални особености, стил, строй на стиха и т. н. Важна роля за изиявяването на съвременността в творчеството на писателя играе неговият светоглед, идейно-естетическите му разбирания. Затова, когато говорим за принципа на съвременността, не можем да не се докоснем до въпросите за светоглед и метод, за идейност и майсторство, за език и стил и т. н. Съвременността е естетическа категория, която обхваща цялостно произведенията на изкуството — както съдържанието, така и формата му. Тя е вътрешно присъща, същностна особеност, която се носи не само от сюжета или от заключителния стих, а от патоса на творбата, от нейната тоналност. Тук, в патоса, в общото звучене на произведението се съчетават неразделимо идейните и художествени елементи и образуват едно естетическо цяло.

Съвременността е общ белег на изкуството. Теоретически погледнато, тази особеност се определя от самата природа на изкуството като отражение на живота. Съвременността е специфично качество на художествената творба, без което няма изкуство. Може да е трудно да се дефинира, но тя съществува и трябва да се разгледа. И то — като художествена особеност, като присъща категория, която придава значимост на произведението и в голяма степен решава оценката ни за него.

Принципът на съвременността е намерил най-ярко определение в естетиката на реализма, която се изяви в своя класически вид в статиите и рецензиите на В. Г. Белински за изкуството и литературата. Изказванията на Белински за съвременността в изкуството са отправна точка и днес за нашата критика и литературознание при разглеждането на този важен въпрос на литературното ни всекидневие. В тях ще намерим разрешени много

задачи, на които нашата критика вече няколко години търси задоволителен отговор.

В статията си „О стихотворениях г. Баратинского“ Белински пише: „Съвременността трябва непременно да бъде между необходимите условия, които определят истинския поет. Повече отколкото всеки друг, поетът трябва да бъде син на своето време.“

Изискването за съвременност е една от съществените страни в естетиката на руските революционни демократи. То е и критерий за определяне на литературната оценка. Реалистичната естетика установява, че съвременността е отличителен признак на всеки истински талант. Белински смяташе, че за успех в поезията не е достатъчна само дарба — необходимо е тази дарба да се развива в духа на своето време. Поетът не може да живее в света на мечтите си — той е гражданин на съвременната му действителност и всичко, което става в нея, трябва да живее в него. Обществото иска да види в негово лице не забавен шегобиец, а представител на своя духовен живот, оракул, който дава отговор на най-мъдрите и остри въпроси на своето съвремие, лекар, който пръв открива общите болки и скърби и ги изцерява с поетическите си произведения.

Като се противопоставяше на теориите на „чистото“ изкуство, реалистичната естетика воюваше за пълноценна поезия, която отговаря на стремежите и копненията на народа, разкрива му противоречията в действителността и го зове да бъде активен спрямо злото в живота. От поетите тя изискваше да бъдат граждани на своето време и им сочеше образци на явна обществена служба.

В една своя рецензия от 1845 г. Белински отбелязва, че неговото време напълно приема дълбокото и мъдро правило на Волтер „Всички жанрове са добри, освен скучният“. Той изтъква при това, че реалистичната критика е много по-последователна от самия Волтер, който в противоречие със своя собствен принцип се е придържал към каноните на френския лъжекласицизъм. И допълва:

„Към правилото на Волтер: „Всички жанрове са добри, освен скучният“, нашето време настойчиво прибавя следното допълнение: „и несъвременният“, — тъй че пълното правило ще бъде: „Всички жанрове са добри, освен скучният и несъвременният“ (Собр. соч. в трех томах, т. II, стр. 813).

2

Поезията е най-чувствителна към промените в живота и най-бързо им се откликва. В това отношение съвременната българска поезия не прави изключение. Най-бързо в нея нахлуват новите теми, новата проблематика, най-бързо тя отразява вълненията и преживяванията на днешния човек. Като преценяваме постиженията и слабостите ѝ през последно време, трябва да отбележим, че главна задача пред българските писатели си остава отразяването на съвременността във високохудожествени образи. От една страна, борба за съвременност, а от друга — за художествено майсторство — така би могло да се определят накратко усилията на българските поети през последните няколко години. И макар че все още съществуват редица слабости както в отразяването на съвременната действителност, така и в овладяването на майсторството, могат да се посочат редица произведения, които представляват несъмнен успех за съвременната българска поезия в изпълнението на нейната най-главна задача.

Разбира се, не е възможно, нито пък е нужно да се обгледа всичко, което се е появило по книжарските витрини. Трудно е да се направи обстоен критически анализ дори на една част от него. Затова тук ще бъдат отбелязани само ония творби на съвременната поезия, които изпъкват сред общата продукция на последните години и които очертават основната линия в творческите усилия на нашите поети, без претенции за пълнота и изчерпателност в проблемите и имената.

Общо взето, в поезията през последните години се забелязва едно голямо раздвижване, преодолява се идейно-тематичната ограниченост, разработва се по-дълбоко и всестранно както обществено-политическата, така и интимно-личната тематика. Общественият чувства са лична съдба за най-добрите наши поети и затова в тяхната лирика е просто невъзможно да се разграничи гражданското възмущение от личното преживяване. В това сродяване на обществен патос и интимност се състои най-отличителната черта на българската поезия от последния период.

Един общ стремеж характеризира творчеството на съвременните поети — усилията да се превъзмогне схематизмът. Утвърдени и начинаещи автори са разбрали, че освобождавайки се от привичките на догматичното мислене, литературата е навлязла в нов етап. От повърхностното писане трябва да се премине на широк фронт към внушителни обобщения на действителността, да се покаже в цял ръст образът на нашия съвременник, да се разкрие пълно и богато неговата душевност. За кратък период са пораснали неимоверно изискванията към твореца, защото се разкриха немалко теоретични заблуди и се откриха необятни възможности за проява на най-различни дарования. В същото време се води по всички линии борба за мироглед, за правилна ориентация в сложната съвременна обстановка, против всевъзможните извращения и ревизии на марксистко-ленинските естетически принципи, против опитите за контрабандно промъкване на буржоазна идеология или за реставрация на една или друга форма на схематизма и догматизма.

Идене на XX конгрес на КПСС и Априлския пленум на ЦК на БКП дадоха мощен тласък на тоя обновителен процес. Преодоляването на последиците от култа към личността, както и развенчаването на теорията и практиката на западния „модернизъм“, оказа своето благотворно влияние и върху изкуството. А борбата срещу опасността от безидеен и абстрактен, аполитичен лиризм предпазва творците от изпадане в грешки и заблуждения, които биха се оказали гибелни за тяхното творчество.

Преди всичко — откри се свободен простор за извършване на най-смели и дръзновени художествени експерименти. Вниманието се насочи към спецификата на изкуството. Стана ясно за всекиго, че само като изкуство литературата може да изпълнява своите идеологически задачи пред обществото. Ликвидира се или се ликвидирва всяко подценяване на художествената специфика на изкуството, всеки опит да се оправдава художествената непълноценност на някои творби с уж по-„значими“ качества. Въпросът за майсторството се превърна в идеологически въпрос и изпъкна като сериозна грижа пред литературата, която си постави големи задачи. Разбра се, че изискванията за идейност и партийност на изкуството в никакъв случай не отменят едно от основните изисквания за пълноценна и свършена форма на художествените творби, защото и д е й н о с т т а е е с т е т и ч е с к а к а т е г о р и я , а не външен белег на изкуството. Днес със задоволство можем да констатираме, че съвремен-

ната поезия е отбелязала видим напредък в идейно и художествено отношение. Ако сравним лириката през 1959—64 г. с лириката през 1951—55 г. например не можем да не забележим чувствителното предимство на първата главно в две насоки — обогатяване и задълбочаване. И преди се срещат отделни постижения — както е известно, култът на несе чувствителни поражения върху изкуството, но не можа да спре изобщо развитието. Сега обаче общото идейно и художествено равнище на поезията е извисено значително и това е най-голямото завоевание, вдъхващо оптимизъм и надежда.

Сегашната наша поезия е по-пълнозвучна, обхваща повече теми, по-широка обществена проблематика, несравнимо по-богата е на ритми и краски. Разлистим ли най-добрите стихосбирки, излезли напоследък, ще открием една пъстрота от теми и звуци, един стремеж да бъдат обхванати повече жизнени проблеми, да се излезе от ограничения идейно-тематичен кръговрат, характерен за стиховете от близкото минало.

Но действителността през последните години също направи грамаден скок напред. Новите явления в живота изтъкват нови теми и идеи. Те чакат да бъдат разработени с нови средства, по нов начин.

Какъв? Как?

Отговорът на тия въпроси съвсем не е лесен и прост. Той може да дойде само след дълги търсения и упорити опити. При това всеки творец ще го реши за себе си, съобразно своята индивидуалност. Едно обаче е общо и ясно: новите явления в живота не могат да бъдат отразени правдиво, ако действителността се разглежда опростено и се изобразява сиво и шаблонно.

И започнаха търсения. За няколко години в поезията бяха направени много опити от най-различен характер. Време е внимателно и без предубеждения да се огледа изминатият път, да се прецени трезво и добросъвестно кое е било правилно и полезно в търсенията на поетите и кое е илюзия и заблуждение. Стиховете, явили се през тия години, съдържат изобилен материал за изводи и обобщения.

3

Поезията трябва да вълнува, да тревожи, да буди, да подтиква и води. Не може равно и сиво, скучно и повърхностно да се пише за нашата съвременност. Ако поетът няма какво да каже, той ще предъква досадни неща. Но когато сърцето му е изпълнено с огън, а нощите — с безпокойство и размисъл, когато умът му е възбуден от въпросите на нашата епоха, стиховете му ще достигнат до читателя и ще се запомнят.

Поезията идва, за да зове и вдъхновява

... като тежка,
неотменна поръка,
като радостна песен
и кръвясала мъка —

както хубаво го е определил поетът. Тя има високи задачи в обществото и може да ги осъществи само ако не страни от кипежа на нашето време, а участва пълноценно в изграждането на новия живот. Съвременността в лириката се мери по това как е отразена душевността на днешния човек-строител в стихотворенията на поета. Така, както някога се измерваше по участието в битката за хляб и правда. А изграждането на новото е свързано с не по-малко усилия и напрежение от разрушаването на старото.

Борбата за социализъм се оказва също така едно върховно изпитание на вери и съдби, на воли и характери, което изисква задълбочено и правдиво отражение на суровите и остри конфликти и превъзможвания, тъй типични за нашето съвремие.

Прочетете стихосбирките „По пътищата ти вървях“ (1958), „Слънце над планините“ (1961) и „Най-трудното“ (1964) на Никола Фурнаджиев. Може някои да ги намерят прекалено разсъдъчни, особено ако ги сравнят с първите стихове на поета. Но той вече не е оня двацетгодишен младеж, който гони да стигне пролетния вятър и да вземе сила, ритъм и размах от него. Сега годините са натезали, стихът му е улегнал, дошло е времето на творческата зрялост. Него го мами равнината, не планинските склонове и той се слуша по пътищата на родината, но не подир вятъра, а подир спомените и въображението си. Новата му поезия е една равносметка на изминатото, направена докрай честно и искрено:

Колко пъти се срещаме с тебе поновому,
но днес нищо свое от тебе не скрих.
Ти вървиш, ти разчупи отдавна оковите,
аз за много от своите грешки платих.

.....

Да вървим! Нека крикат в тръстиката жабите!
Нека вие далеч зад горите вълкът!
Моят дял е да мисля за тебе, да работя,
чул сърцето ти как бие в моята гръд.

(„Към родината“).

Някои от последните цикли на Фурнаджиев, които се явиха в сп. „Септември“ (1963, кн. 6) и „Пламък“ (1963, кн. 5) и които са включени в сбирката „Най-трудното“, представляват един дълбок поетичен размисъл за пътя на нашия съвременник, за изпитанията, които той преодолява пред себе си, чистейки ръждата на заблудите. Макар не навсякъде еднакво сполучливо, поетът общо взето е намерил съответна форма, за да разкрие в стих драматичните конфликти на нашата епоха и всичко това да прозвучи правдиво и мъдро, а не шаблонно и схематично. Понякога дори най-известните истини за нашето съвремие той превръща в завладяваща поезия. И това е най-мъчното, за него се иска голям литературен опит, зряло писателско майсторство. В най-добрите си стихотворения от последния период поетът успява да проникне до дълбочините на съвременността и да я възсздаде в класически строги и отмерени линии:

Търси живот, търси поезия,
от жаждите си не отвиквай,
не слизай между безполезните,
не се превръщай във реликва!

Че идат нови поколения
и в други тайни ще се врежат.
С такова наше поведение
те само ще ни забележат.

(„Най-трудното“)

Класическа завършеност и съвършенство характеризира и най-новите стихове на Елисавета Багряна — нейния Бразилски и особено нейния Боянски цикъл, който остана някак незабелязан от нашата критика. В сбирката си „От бряг до бряг“ (1963) поетесата се представя в нов образ. Тук я няма буйната виталност на някогашната скитница, няма го неударжи-

мният, лудият бяг на чувствата. Но в тия отмерени и овладяни строфи бие същото голямо човешко сърце на поетесата. Тя сега ни разказва за ония страни, за оня предел и за ония истини, до които я е извела нейната някогашна звезда. Затова в стиховете ѝ естествено и закономерно емоционалността е отстъпила място на спокойния и мъдър размисъл за живота и поезията, за смисъла на съществуването, за дълга пред родината. Успокояване не значи изсушаване. Напротив, някъде между редовете намира вълнението на поетесата, а речта ѝ съхранява своя образен строй и колоритност.

Интелектуалността в голямата поезия не се състои само в прякото и буквално изказване на мисли, във формулирането на сентенции. Тя се изразява от създадените големи обобщения, които се възприемат като символи на една голяма идея. Така образът на кладенеца в едноименното стихотворение на Багряна прераства в символ на вечния и непресъхващ извор на поезия и мъдрост, бликащ от дълбините на нашия земен живот. На пръв поглед това е известно и казвано. Да, но трябва да се прочете цялото стихотворение, за да се види как убедително и по своему поетесата е интерпретирала голямата тема, как няма нито една баналност в това дълго стихотворение и въпреки че не личат никъде усилия да се постигне непременно някаква оригиналност, въпреки че стихотворението е построено като обикновен разказ за обикновени неща, то задържа нашето внимание и ни доставя радостта на творческото откритие, на находката. Ония, за които новаторството е равнозначно с маниерниченето, сигурно няма да приемат реализма и дори „прозаизма“ на сюжетната поезия. Вместо потока на подсъзнанието и хаотично безредните и произволни асоциации, в класическата поезия струи потокът на живота и асоциациите на поетесата извира от самата тъкан на творбата, раждат се от идейното съдържание и го обогатяват и завършват:

... А после зимата дойде сурова.
Сковаха се
и спухаха
тръби оловни,
но кладенеца мраз
не завладя.

Издишваше той под капака
топла пара —
на дъното водата беше жива —
като онази —
в кладенеца в Сливен,
с която пих
и първата си вяра.

(„К л а д е н е ц“)

Извънредно богата на асоциации е лироепическата поема „В меката есен“ на Валери Петров. В композиционно отношение тя представлява един своеобразен конгломерат от случки, размисли и спомени за времето, за поета и за пътя на неговото поколение. Подхваната като на шега, засягаща и „незначителни“ дреболии, изповедта на поета се докосва до големите въпроси на днешния ден, подлага на проверка и преоценка много истини и постъпки, издига нови нравствени норми и критерии на поведение. В меката есен героят на поемата — а това е нашият съвременник — изживява своя идеен и нравствен катарзис. Разбира се, тук липсва драматизмът на мъчителните самоанализи от поемата „Дни на проверка“ на Пеню Пенев например, тъй като лирическият герой има по-друга жизнена съдба. При Валери Петров всичко е издържано в смирено-тихите тонове на меката

есен — пейзажът съответствува напълно на основното настроение. И въпреки някои слабости (излишната бързивост, плахото докосване до някои остри проблеми, деликатното заобикаляне на други), поемата завладява най-вече със своята всеобемност, с разнообразните картини, създадени от едно богато и капризно творческо въображение, с остроумните шегички, афоризми, парадокси и най-вече с гражданския си патос, с благородната тревога за сегашния и бъдещия ден, за опазването на романтиката, вярата, оптимизма, идеала:

Другарю мой, защо не си такъв,
каквато бе? Защо не сме такива,
каквито бяхме? Нещо си отива,
напуска ни. Защо, защо така
безстрашната мъжествена ръка,
в която не потрепна автоматът,
сега е разтреперана самата
от тази слушалка със гласец писклив?
Другарю мой, аз зная, ти си жив,
аз зная, ний сме живи, но не мога
да не извикам: — Ставайте! Тревога!
Другари по оръжие, на крак!
В душите ни промъкнал се е враг!
Доволството в душите вътре шава!
Охолството душите разрушава! —
Тъй викам и си спомням в студ и глад
как чувствуваше се всеки свръхбогат
със теб, която искам да възпея,
със теб, комунистическа идея!

Без преувеличение може да се каже, че съвременността напирала зад всеки стих на поета, въпреки малко необичайния приглушено-печален тон, свързан донякъде с тъгата по отлитналата младост, а донякъде с тревогата дали е буден духът на младостта, дали годините не са отнели лъчезарната вяра в борбата, душите не са ли „леко затлъстели“, не бият ли по-глухо нашите сърца, дали не гледат по-сухо нашите лица. . . Този контрастиращ основен тон всъщност придава откровеност, интимност и задължителност на беседата и я предпазва както от емоционално изсушаване и превръщане в лекция, така и от изпадане в наставничество и суховата назидателност.

Съвременно, открай докрай съвременни са чувствата и мислите на лирическият герой в най-новите стихотворения на Веселин Ханчев и особено в книгата му „Лирика“. Този сборник заслужено бе оценен като едно от най-големите завоевания на съвременната лирика. Най-добрите стихотворения на Веселин Ханчев представляват един развълнуван размисъл за съдбата на новия човек в нашия век, за неговите красиви пориви, за стръмните пътища, по които има той да върви, преодолявайки съпротивата на старото и преминатото и борейки се и със самия себе си. Някъде авторът се добрира до истински поетически сентенции, които звучат като формули:

За да останеш, за да си потребен,
за да те има и след теб дори,
ти всяка вещ и образ покрай тебе
открий отново и пресътвори.

(„Посвещение“)

Лириката на Веселин Ханчев, макар не много разнообразна интонационно, е лирика на философския размисъл. Поетът е понесъл в себе си тревогите и устремите на времето, жаждата на новите хора от всички континенти. Стиховете за Париж или цикъла „Жив съм!“, картините от софийското крайбрежие или от съветската земя, баладата за Освиенцим и

одата на Ленин изразяват съвременното светоотношение на поета или комунистическото му светоотношение, което при него означава едно и също. В лириката на Веселин Ханчев е заключено цяло едно богатство от идеи и завети, от мисли и обобщения, най-яркият белег на които е съвременността.

Постиженията на Никола Фурнаджиев, Елисавета Багряна, Валери Петров и Веселин Ханчев ни позволяват да обгледаме някои нови черти и особености в проявлението на съвременността. Преди всичко вниманието на поетите е съсредоточено около душевността на новия човек; в стиховете все по-рядко се мяркат чисто външните признаци на нашето всекидневие. Те отпадат с изчезването на описателството и с насочването към нравствено-психологическите проблеми на личността в условията на ускорения ход към комунизма. Ако някога поетите гледаха отвисоко преобразяващия се лик на родината и от птичи полет съзерцаваха новите строежи, сега цялото им внимание е погълнато от процесите, които стават в душата и съзнанието на съвременния гражданин. Съвременността се проявява във ф и л о с о ф с к и я и н р а в с т в е н о - е т и ч н и я п а т о с на поезията. Освободена от задържащите канони, непризнаваща никакви „забранени зони“, в своята всеобхватност съвременната поезия все повече се превръща в е н ц и к л о п е д и я н а ч у в с т в а т а. Повече от когато и да било тя днес е същевременно и приложна етика, и воюваща естетика. Точно тук се проявяват и нейният действен хуманизъм, и комунистическата ѝ партийност.

Идейността на съвременната поезия е от ново качество. Първо, тя не е вече позив и декларация, а жива човешка изповед. Облъхната от диханието на съвременността, поезията се превръща във вълнуващ и траен художествен документ за дълбоките и сложни вълнения и преживявания на комуниста в нашето време. Тя не крие нищо от трудностите и противоречията, защото е вярна на живота, а не само на идеалните представи за него. Дълбокото съдържание и съвременността могат да се усетят не само в текстуалния смисъл на всеки ред от стихотворенията, а и в нервния и тревожен ритъм, в ускорения пулс на чувството, в напрегнатия ход на поетичната мисъл, в обществената значимост на идеите, които се внушават. А това са все отлики и то характерни отлики на съвременността от днешния етап. Към тях трябва да прибавим непресъхващия лиризм, искреността, изповедността, подтекста. Именно към тия качества на съвременността бяха насочени атаките на някои претенциозни новатори, обявявайки ги за „старомодни“. Не, това са вечни качества на поезията, без които тя се разпада, престава да бъде поезия, превръща се в скучна или превзето-маниерна проза, която някои самодоволно наричат „антипоезия“, като безуспешно се опитват да заличат отрицателния акцент на самото понятие.

4

Не е достатъчно да се разкрива животът, важно е също така от какви позиции се отразява действителността. Нашите поети — от всички поколения и стилове — днес се стремят да изобразяват мислите и преживяванията на съвременния човек. Общо взето, с изключение на някои несъществени и временни отклонения, поетите от всички поколения отразяват съвременността от позициите на комунистическата партийност.

Съвременността в изкуството представлява единство на идейното и художественото начало.

Само когато бъде съвременна, поезията може да изпълнява функциите си на художествено познание. Само когато бъде високо идейна, тя ще може да предизвика интереса на съвременния читател. Само когато не бяга от острите и парливи въпроси на съвремението, не ги заобикаля, не отвлеча вниманието към преходното и страничното, тя ще заеме своето законно място в живота на днешния човек и той няма да отминава с безразличие книжарския щанд, а ще я дири, ще има нужда от нея.

Оттук се вижда, че в разговорите за състоянието и задачите на съвременната ни литература не може в никой случай да се изоставя или подценява въпросът за и д е й н о с т т а. Становището, застъпено не много отдавна от някои критици, че по отношение на идейността у нас всичко е ясно и си е наред, а главно внимание трябвало да се обръща сега на художествеността, на майсторството, е погрешно. Никаква художественост не може да съществува, нито пък да се „подобрява“ или „повишава“ извън идейността. Идейност и художественост в изкуството се намират винаги в единство. Те могат да се разчленяват само в теоретическите абстракции. Никъде в произведенията на значимото изкуство идейността не съществува извън художествеността и същевременно никоя художественост не може да не бъде яко споена с идейността.

Това са известни истини, добили характер на аксиоми, и може би не е необходимо да се повтарят. Взрем ли се по-добре в съвременната поезия обаче, ще се убедим, че по отношение на партийността, далеч не всичко у нас е благополучно.

От една страна, съществува едно макар и неписано предубеждение у някои творци по този въпрос. Ако слушате „обясненията“ на някои слаби поети, ще доловите стремежа им да оправдаят всичките си художествени несполуки с . . . идейността. Критиката поискала от тях да бъдат актуални, те желаели искрено да служат на социализма и партията и оттук дошли декларативността, шаблонът, схематизмът. Чуха се и гласове, че схематизмът дошъл от живота. А няма нищо по-измамно от такова „обяснение“. Писателят притежава критично и творческо отношение към жизнения материал. Той не копира автоматично и фотографски всичко от действителността. Той затова притежава научен, марксистически светоглед — да може да разграничи новото от старото, прогресивното и живото от назадничавото и обреченото. Странни изглеждат опитите на някои автори да творят лирика, откъсната уж от конюнктурата, а всъщност от живота и борбата на народа за социализъм и мир. Разбира се, такива автори не могат да не споделят съдбата на по-ранните си предходници, които сами са слушали и са се наслаждавали на своите птичи песни, без да оставят някаква диря в историята на литературата.

От друга страна, неблагополучията по отношение на идейността идват от все още неизживяното напълно опростителско разбиране на тая естетическа категория. Много редактори и автори у нас и до днес имат крайно ограничена представа за партийността в изкуството. В повечето случаи, когато се пише по този въпрос, не се отива отвъд предела на елементарните установки. А в практиката могат да се срещнат рецидиви на ония догматични предпочитания, които свеждат идейността от идеологически в тяснополитически принцип — иска се едва ли не всяко стихотворение да служи не на идеята, а само на акцията, кампанията, точно обозначения момент. Естествено ще има и такива стихотворения, които възникват по календарен или някакъв друг повод. Ще има и поетически декларации — стихове, в които ще се изразяват пряко идеите на поета. Но това не означава, че ще

се зачеркне останалата лирика, че ще се ликвидира нейното идейно богатство и многообразие и ще се сведе до един единствен начин на изказ — декларативния или който и да е. Няма съмнение, че пряката манифестация на комунистически убеждения не изчерпва съдържанието на оная важна и неотменна част на изкуството, която включваме в понятието партийност. Ако такава манифестация е необходима в агитката и марша, то в интимната, пейзажната лирика, в епоса и пр. тя е почти немислима. Пряката изява на авторските идеи е една, но не единствена форма на партийността. Идейността в поезията произтича от умението или неумението на писателя да разкрие правдата за живота на човека. Комунистическата правда в повечето случаи стои не на повърхността, а дълбоко в образите и характерите на произведението.

За да се издигне съвременността в днешната лирика на по-високо идейно и художествено равнище, е необходимо не просто да се засили общественият еквивалент на изкуството, да се приближи то до живота на народа. Необходимо е също така в поезията да се говори с политическа заангажираност и за най-отдалечените от идеологията неща. Някой беше казал, че при комунизма всеки ще се чувства като член на правителството. Мисля, че такава лична отговорност за всяко дело най-напред трябва да чувствуват поетите. И не само при комунизма, а още сега.

5

Оттук се вижда колко важно е за писателя да размисля, да разсъждава, да предвижда, да не чака да му се сочи винаги за какво да пише, от кое да изпада във възторг и кое да не харесва; той не може да взема нещата наготово само защото те са такива в нашата действителност. Писателят не е пасивен съзерцател и регистратор на факти. Той трябва да има партниен критичен поглед и активно отношение към живота — да гори, да спори, да воюва и побеждава. Нужно му е здраво и лично отношение към явленията от действителността. А то може да се придобие само когато художникът направи нашето динамично всекидневие част от своя собствен, личен живот на гражданин и поет. Тогава той ще бъде устойчив пред изпитанията и няма да се поддава на конюктурата и модата, ще си изработи верен усет за фалшивото и притворното. Еднакво противни ще му бъдат както лакировката, така и черногледството, както попъзловенията на догматизма, така и съблазните и лукавствата на снобизма и модернизма. Чужди на истинската поезия са и констативно-пасивното отношение, както и поезията на безразличието, индиферентността.

Лакировката и черногледството са две форми на едно и също по характер осакатено мислене. Те се явяват там, дето има умствена леност, писане по линията на най-лекото съпротивление, непознаване на живота, задоволяване с повърхностни обяснения, увличане по инерция, получена от съмнителни източници. Това са вредни явления, еднакво опасни за художника. На моменти едното може да вземе връх; понякога те привидно се представят за полярно противоположни; друг път едното може да замени другото — по закона за контраста. Ала и лакировката, и черногледството представляват нагаждане към преходното и случайното.

Необходимо е да се каже, че в своя протест срещу безконфликтността и лакирането някои автори за един момент си представиха, че схематизмът е в. . . утвърждаването на действителността. Достатъчно било да се пише за трудностите и нередностите, за да няма схематизъм. За щастие, този път

заблудата беше много скоро разкрита, преди да нанесе сериозни поражения в поезията.

Не воюва полезно против схематизма оня, който само ругае сивотата и отрича всичко, а не знае какво трябва да ѝ се противопостави. Да се замени розовият лак с черния не е отговор, не е обяснение, не е път, а е издигане на нова схема, която издава опростен начин на мислене. Хубаво е, че нашите поети общо взето не се поддадоха на тази литературна мода. На лакировката — както и на черногледството — може и трябва да се противопостави само едно: светата ж и з н е н а п р а в д а.

Много печални примери от близкото и далечното минало ни показват какво грамадно, понякога съдбовно значение за творчеството има а в т о р ъ в а т а п о з и ц и я. Може да се каже, че при талантливия писател тя решава всичко. Тя определя както идейната насока, така и основния тон на произведението, неговия патос.

Тон и патос са близки понятия в поезията, но съвсем не са равнозначни. Патосът е много по-обеман, свързан е с повече страни и елементи на творчеството, като зависи в голяма степен и от тона. И затова, ако искаме нашата поезия да бъде пълнозвучна, следва да обърнем съответно внимание и на нейната тоналност, в която не всичко още ни satisficава.

Беше време, когато парадният стил, монументалността, гигантизмът държаха първо място в поезията ни. Тя звучеше тържествено, маршово, високо приповдигнато. Бедата всъщност не беше в това. В многогласния хор на поезията празничните настроения имат своето законно място. Лошото бе, че те замениха всичко, че от стиховете изчезнаха делничните тревоги, дела и грижи на нашия съвременник, неговото интимно битие. После на мястото на площадния оптимизъм дойдоха съкровенията размисли, търсения, експериментите. Общият градус на поезията спадна изведнъж. Разбира се, то не можеше да не стане. Но ще бъде груба грешка, ако сега пък нещата се обърнат наопъки: ако се обезценят изобщо мажорните тонове, ако поезията бъде залята от унила миньорност. Само хармонията на всички звуци може да предаде истинската и неподправена картина на съвременността. Само полифонията може да изрази духовната и емоционална стихия на съвременния човек. Става дума, естествено, за пълнозвучност на поезията като цяло, а не на всяко отделно стихотворение.

Няма нищо по-измамно от това да се мисли, че бодрите, оптимистични песни са рецидив на схематизма. Вярно е, че през определен период схемите се настаниха най-добре именно там. Но това важи само за определен период. От други примери знаем, че схематизмът може да се разположи не по-малко удобно и в тъжните и скръбни стихове, защото не му е чужда никак печалната музика на показната самотност, подражанията, преструвките на изтерзание, имитацията на прокълнатост, изобщо реставрирането на целия реквизит на някогашната декадентска поезия. И нека сега всичко се съчетава с намеци за някакво автоматизирано, механизировано, кибернетизирано и бионизирано „съвременно светоусещане“ — все едно, характерът на работата не се изменя.

Само слабите поети могат да се боят от силните и огнени чувства — били те светли или мрачни. И същевременно трябва да се има предвид, че кой знае защо подправеният песимизъм много по-лесно минава за поезия от подправения оптимизъм. И обратно, пълната безпомощност на хилавото дарование се разкрива най-ясно в мажорните тонове, в одите. От гледището на занаята много по-мъчно е да превърнеш в истинска поезия своите празнични чувства и настроения, отколкото да оплакваш сполетелите те не-

знам какви беди и премеждия. От друга страна, пък кухото и помпозно бодрячество много лесно се представя за идейно мерило на съвременната душевност. Истинската съвременна поезия няма нищо общо с нито едната от двете крайности.

Поезията на най-изтъкнатите ни поети представлява най-добрата заплата на оптимизма. Защита както от опростенчеството и примитивизма, от спекулациите и помпозността, така и от не по-малко опростенческата представа, която иска да постави знак на равенство между оптимизма и схематизма.

Оптимизмът в поезията не е непременно вик, поздрав, панегирик. Той е преди всичко жизнена философия, верую, определен начин на световъзприемане у поетите. Той произтича от жизнеутвърждаващия патос на съвременната поезия и пронизва както пролетните, така и есенните настроения на поета, както картините на изгрева, така и поетизациите на залеза. Какъв тон ще вземе авторът в отделното стихотворение — то си е вече негова работа, която зависи от индивидуалните му склонности, от характера на материала, от творческата задача, от идеята. Оптимизмът обаче не е тон в поезията, а неин патос — това не се разбира от някои, които свързват оптимистичното звучене с един-два определени тона. Може поетът да пише за смъртта (като стихотворението „Жажда“ на Георги Джагаров) или за най-критичните моменти от живота си (като цикъла „Жив съм!“ на Веселин Ханчев и поемата „Дни на проверка“ на Пеню Пенев) и пак да предизвика светли чувства у читателя, да го възвисява душевно, да го активизира и вдъхновява. А може поетът да си дере гърлото, да крещи до прегракване и да се тупа в гърдите, да изпада в космичен екстаз и пак да не досегне нито една струна в душата на читателя.

Време е да се напише цяла студия за характера на оптимизма, защото той представлява едно от същностните отношения на поезията към съвременността. На тази тема трябва да се посветят цели изследвания, за да бъде извадена тя от тесните рамки на елементарните установки. Творчеството на такива поети, като Христо Радевски, Младен Исаев, Божидар Божилов, Павел Матев, Димитър Методиев и други, ни дава достатъчно богат и разнообразен материал за наблюдение и изводи. Те показват как тонът и патосът на поезията се определят най-първо от гражданската позиция на твореца.

Много от стихотворенията, включени в сборката „Небето е близко“ на Христо Радевски, са на календарни теми. За съжаление не всички са равностойни като постижения, някои са чисто плакатни и агитационни (цикълът „Ден на поезията“), други са прекалено назидателни и тенденциозни („Макар че спорът още продължава“, „Завет“ и пр.), а не напомня ли края на поемата „Хубаво!“ на Маяковски следната „Песен“ на Радевски:

Над мен са мои небеса,
под мене е земята ми,
аз пея с мои словеса
за моите побратими.
И в тоя млад и свеж кипеж
и аз творя изкуство вам,
и чувствавам се пак младеж,
и рагна аз и чувствавам
как в мене блика ден след ден
като в лирична рубрика
ентузиазмът вдъхновен
на моят република.

Няма съмнение, че такива стихове не отговарят на голямото име на поета. Те само могат да ни повлияят зле, да затъмнят погледа ни и да не видим, че наред с тях в сборката има и няколко стихотворения, в които голямата вяра на нашите дни се е превърнала в затрогваща поезия. Ето например стихотворението „Родина“ — една тема трудна, защото е стара и вечно нова едновременно:

Обичам те с любов неизразима,
като живота скъпа си за мен.
Защото съм частица неделима
от твойта пръст, от тоя светъл ден.

Защото съм акорд от твойта песен
и ти в речта ми и в кръвта звучиш,
макар и да клоня към късна есен,
а ти сега да почваш да цъфтиш. . .

Или поетичното послание „Към младежта“, което започва с думите:

Как свиден ми е този накупял
и млад живот и тази пролет млада!
Защото някога съм ги мечтал,
защото някога съм ги изстрадал!

Трябва да се признае, че през известен период бяхме започнали да изгубваме вкус към подобен род поезия. Причините са сложни и разнообразни. Но две от тях са най-важни: първо, тук оказа влияние втръсването от схемите и декларациите и естествената и спонтанна реакция срещу тях, която наклони вкусовете и предпочитанията към други образци; и второ, тежненятия на една импортна естетика, която претендираше да бъде най-последната и най-авторитетна дума в областта на оценките и налагаше методично и последователно приумиците на снобизма, вкусовщината и аполитичността. А за какво „съвременно светоусещане“ ще ми говорите, щом като не признавате за пълноценни обществените чувства на съвременния поет? Не към разширяване на кръгозорите, а към стесняване на понятията за поезия и съвременност водят вашите разговори и усуквания. Съвременността е неразделно свързана с партийността. Как е възможно да се откъсва „съвременното светоусещане“ от най-съвременната поезия — партийната лирика?

Може новата сборка на Христо Радевски да има всякакви слабости, може след време да отделим само няколко издържани стихотворения от нея. Но те и тя като цяло днес имат една неоспорима заслуга: че защитават правото на оптимистичната поезия, на лирическия възторг и възвисеност. Защитават го творчески, художествено, естетически.

В творческата биография на поета тази стихосбирка ще заеме определено място. Както е известно, Христо Радевски е поет на партията, в стихотворенията му комунистическата партийност изразява естетическите отношения на неговата поезия със съвременността. Това е най-висшият тип на естетически отношения, най-върховният момент от обществената и историческа значимост на поезията. Сега в цикъла си „Животворният извор“ поетът отново се връща към своята любима тема. По думите на Маяковски, които е поставил като епиграф към цикъла, Радевски иска да застави да засияе отново най-величествената дума — партия. Тази тенденция сродява сегашните стихове на поета с предишните, макар да не го е довела до същия художествен резултат. Затова ние му вярваме, когато той декларира, че партията го е създала като поет, тя му е дала очи, слух, сърце, душа и разум, тя го е сторила човек. Това е проверена и защитена

декларация, зад която стои целият му път на гражданин и поет, всичките му томове партийни книжки. Затова със синовна преданост звучат неговите думи:

И като веруещ причастие
приемам туй, що кажеш ти,
защото зидаш мойто щастие
и водиш монте мечти.

Колко лесно е тук да се изпадне в декларативизъм и всичко да се разпилее, да погасне. Само с най-тънко естетическо чувство може да се отмери почти незабележимата граница между поетическата декларация, която звучи като изповед, и декларативността, която отблъсква. Христо Радевски притежава това чувство. Неговите светли песни се нареждат между най-доброто, създадено от нашата съвременна лирика.

6

Волен, лъчезарен и оптимистичен е стихът и на Младен Исаев. Каквито и резерви да имаме спрямо неговата пълнозвучност и динамичност (тия качества най-често не му достигат), не можем да не признаем жизнуетвърждаващия му патос, който е дълбоко съзвучен със светоразбирането на нашия съвременник. Не можем да искаме от всички поети яворовска метежност и стихийност, вулканично избухване на страсти и душевни терзания, съдбовна конфликтност и напрегнатост. Не в редките изблици на поетическото чувство е силата и своеобразието на Младен Исаев като поет, както неправилно го характеризират някои. Неговият поетически темперамент е друг, с по-различно устройство. Зад спокойната разказвателност на „Революционни балади“ (от книгата му „Зеленото дърво“) например намира неударима мисловно-емоционална енергия. Стихът е тържествен и крие в себе си епическа сила („Пред братската могила“, „Към потомците“, „Среднощен кораб“, „Септемврийски конник“, „Цветя за Камило“). Същото съдържано, овладяно вълнение изпълва и стиховете, породени от съприкосновението с парещите следи на съвременните тревоги:

Беше ти светлия гений,
сам на планетата вожд;
слънце огромно за мене
беше в дълбоката нощ.
Ала когато в пожара
в тебе на смърт съм се клел,
доблестни мои другари
пращал си ти на разстрел!
Тях на земята ги няма,
спят под снега на Сибир. . .

(„З а л я з л а с л а в а“)

Тук е намерил израз първият рефлекс, спонтанното реагиране на събитията, затова стихотворението е свежо и непосредствено. Липсват отвлечени разсъждения, антипоетически коментари. Една е ролята на историка, други са задачите на поета. Безпристрастието, което е задължително за науката, представлява истинска смърт за изкуството. Поетическата оценка на събитията обаче е не по-малко категорична и действена от анализите на учените. При това изкуството на образите, като не е задължено да се съобразява абсолютно с всичко, притежава като че ли по-голяма свобода в отношението към жизнения материал. Тъкмо тук трябва да се внимава, защото литературните присъди са по-трайни и по-въздействащи

от установките на науката. Конюнктурата може да внася едни или други корекции, учебниците по история да се сменят, художественото произведение остава. Към него обаче ние имаме и по-големи изисквания: да разкрива историческите лица и процеси от съвременни позиции и с оглед на перспективата в закономерностите на общественото развитие. Тъкмо затова не можем да се съгласим със заключителните редове на Младен Исаев, който се обръща към историята с призива да каже тя своята тежка дума. Ако това не е само една риторично-стихотворна форма, бихме могли да поискаме от поета да каже смело тази дума, а не да се чака възмездие и справедливост от обикновения ход на годините. Разбира се, тази дума също трябва да прозвучи като поезия, а не като статия. А тук вече ще проличи умението, майсторството на поета в преосмислянето на първоначалните емоционални изблици и реакции.

Когато обаче поетът изостави художествено-образното мислене и се отдаде на чисто статийни тълкувания, получават се сухи, назидателни редове, семпли и непривлекателни, лишени от въображение и подтекст:

Съвременници мои!
Да пазим като скъпоценен дар в сърцата
туй недоволство от постигнатата цел,
да бъде нашата човешка дързост свята,
да няма никога по пътя ѝ предел.

(„С в я г а | д ъ р з о | с т“)

Едва ли би могло да се възрази срещу правилността на изказаните мисли. Възраженията се предизвикват от непоетичните средства, с които са изразени. И не става дума, че поетът изявява пряко убежденията си — Младен Исаев има много стихотворения (особено в цикъла „България“) с пряка, изявительна насоченост, които съвсем не звучат декларативно. А има и други (като „Художница“), в които разказаната случка не е осмислена поетически, липсва ѝ значима идея.

И в едните, и в другите обаче преобладава светлото начало — най-характерната черта в световъзприемането на поета. Минал през изкушенията на схемите и лакировката, Младен Исаев има собствен принос в разработването на гражданската проблематика в нашата съвременна поезия. Всичките му усилия са насочени в тази извънредно трудна област, в която всъщност се проверяват истинските способности на поета. По това се определя и съвременният облик на най-добрите му стихотворения, в които е постигната хармония между епическо изявяване на идеята и лирическа детайлизация и нюансировка. Такъв тип стихотворно въплътяване, такъв поетически стил клони повече към традицията на Вазов, но съдържа в себе си и редица ценни индивидуални преимущества. Всекиму той очевидно не допада, но това не е никакво доказателство за слабост или непригодност. Напротив, тъкмо лирически приповдигнатото и епически разгърнатото разкриване на поетическата идея представлява една от най-отличителните черти на социалистическата гражданска лирика. То идва от новото самочувствие на поета, от променените му взаимоотношения с обществото, от мисията му на барабанчик и прорицател. Тази му нова позиция, в която няма и следа от някогашния конфликт между поет и общество, определя и тона на съвременната поезия. Оптимизмът в поезията не е изпълнение на една „поръчка от вѣн“, той е израз на вътрешни причини, към които е време да надникне психологията на литературното творчество.

Възторжено отношение към социалистическата действителност имат и някои от по-младите поети, които създават и възпитават у себе си гражданското чувство. Спомнете си колко декларативно пишеше преди пет-шест години Павел Матев. Сега с укрепване на творческото самочувствие, каквото като че му липсваше дотогава, поетът се гмурна по-смело и вече по-уверено в дълбините на общественно-етическата проблематика. По-смело започна да говори и за своите собствени вълнения на поет, да изразява своето лирическо „аз“, да не се превъплъщава постоянно, защото и най-доброто превъплъщение в поезията не може да продължава вечно.

В стихосбирката му „Време—Родина—Любов“ враждуват две тенденции. В една част от стиховете си той се изразява обобщено, с по-отвлечени понятия и достига до умозрителност — една стара негова слабост, която все още се проявява, особено в цикъла „Време“. В най-сполучените си стихотворения обаче Павел Матев е друг: неговата сила е в затрогващия лиричен размисъл, осъществен с поетични средства. Такова е например стихотворението му „Психика“. Ако се процитира отделно заключителната му строфа, тя може да ни се стори суховата и декларативна. Но цялото стихотворение е съгрято от пулсиращата мисъл на поета, изкристализирала в чист вид във финала.

А в стихосбирката си „Родословие“ Павел Матев достига връхното си постижение през последните няколко години. И в нея при по-голяма взискателност могат да се намерят отделни слаби стихотворения, някои противопоставки звучат преднамерено и тезисно-логично („Дисциплинираните и послушните“), на места съвременният селянин се надарява с такива черти и с такова светоразбиране, което е характерно за преди повече от половин век („Селянин“) и пр. Не тези творби обаче определят общия облик на сбирката, която си остава най-доброто индивидуално постижение на поета. То се определя от такива стихотворения, като „Зима“, „Съд“, „Прозрения“, „Признание“, „Моето обяснение в любов“ и някои други. В тях поетът показва едно освобождаване от изявяването на общи положения, колкото и правилни да са те, едно домогване до лично и преживяно интерпретиране на големите теми. Сега той повече разговаря със себе си, съди свои грешки и увлечения, но в тия стихове няма тягостни съмнения и разколебаване, а има пречистване и възвисяване:

Под шума
на строежи и слава
отминавах
много неща.
И от преданост
към верността
недостойни мъже
уважавах.

Не един път
съм паднал отровен,
неведнъж
съм живял в пустота,
във ораторско празнословие,
в администраторска суета.

(„Съд“)

Такива откровени прозрения в книгата има много — може да се каже, че тъкмо те определят нейната тоналност и степента на нейната искреност. Лирически герой на „Родословие“ е гражданинът на нашата епоха — кому-

нистът. Той носи всички най-добри черти от предишните книги на поета. Но тук, струва ми се, той е надарен и с още нещо — с повече човечност; образът му е изваян с по-голяма топлина и сърдечност. Неговата най-голяма любов е България, неговата най-висша цел — комунизмът. Той по-често мисли за бъдещето — за онзи утрешен ден, в чието име отдаваме труда и усилията си, понасяме жертви и лишения, готови сме на саможертва. Тази висша изява на съвременността, която е обща особеност за всички наши партийни поети, у Павел Матев е постоянен извор на вдъхновение и обект на непрекъснати творчески проучвания. Вече казах, че в „Родословие“ поетът е достигнал на места до драгоценни художествени резултати. Тях трябва да доразвива той, като същевременно усъвършенствува и стиха си, за да стане по-гъвкав и звънък, способен да изрази по-тънки вибрации на поетическата мисъл, да обхване повече емоционални и езикови богатства, повече багри и отблясъци. Единственият (ако не се лъжа) опит на Павел Матев в белия стих — „Завръщане при началото“ — като цяло не задоволява, въпреки частичните възвисявания. Отсъствието на рими разголъва съвсем публицистичната насоченост на творбата. А в поемата се е проявил един нов и незабелязан досега недостатък у поета — многословието. Като се прибави и липсата на оригинални попадения в темата, може да се разбере защо тук не се достига до художествената завършеност на най-добрите творби от „Родословие“.

Стихотворенията на Павел Матев обикновено нямат „втори план“. Повечето от тях изказват пряко и непосредствено мислите на автора и са лишени от подтекст. По какво тогава се различават от декларативната поезия? — Различават се по това, че самият стихотворен текст е по-богат и разнообразен. Онова, което други поети постигат чрез нюанса на поетичното слово, Павел Матев се стреми да го добие още в текста. Това не му се удава лесно. Често поетът е принуден да поеме риска на декларативността, наложен му от изявителното наклонение на речта. Но там, където сполучи да осъществи творческата си задача, той постига желаното единство на чувството и мисълта и чертите на съвременната душевност се открояват съвсем релефно. Нищо, че поетът често обича да се връща към миналото — той го прави съзнателно, за да подчертае приемствеността на революционните традиции в днешното комсомолско поколение. Много пъти родното минало е един подтик за вдъхновението на поета. Така е например в стихотворението „Българската кръв“, където патриотизмът на поета е разпален от тия незабравими думи на Димитър Миладинов: „Най-харното, най-хубавото, най-честното ни остава — кръвта ни цяла българска блага“.

Очевидни са усилията за формално съвършенство (композиционна стройност) — нещо, което Павел Матев до неотдавна сериозно подценяваше. Сега той съзнава значението на максималната художествена изразителност на съвременността и на личния творчески почерк за идейния и емоционален ефект на поезията. Това личи най-добре от преработката на превъзходното стихотворение „Наше време“ (сп. „Пламък“, 1965 г., кн. 2).¹

¹ Заслужава си другаде да поговорим за това стихотворение, по което на времето се вдигна толкова излишен шум. Когато го похвалих в една статия (виж „Трима съперници“, Литературна мисъл, 1959 г., кн. 5) и изразих учудване, че поетът не го включва в книгите си, предизвиках гнева на някои автори, зарижени за развитието и на поезията, и на критиката. Тогава един от тях дори писа, че поетът се бил отказал от стихотворението си. Отказа се авторът от твърденията и обвиненията си, а поетът преработи и заостри още повече гражданската тревога в „Наше време“ (виж „Пламък“, 1965, 2).

При пръв прочит най-новите стихотворения на Димитър Методиев, от които е съставена книгата му „За времето и за себе си“, ни навеждат на сходни мисли и опасения. Да оставим настрана въпроса, че заглавието на сбирката е взето от един стих на Маяковски. По-същественото е, че в някои от отпечатаните стихотворения съвсем слабо се усеща собственият творчески лик на поета. Такова е например „Градушка“ (още едно заимствувано заглавие!), където се долавят гласове на Яворов, Твардовски, Блок и отново от Твардовски. Кажете, не се ли оглежда Александър Блок в тия стихове:

И мина
 като пес бездомен
през обновените села. . .

А тия редове не са ли подражание на Твардовски, не напомнят ли неговата поема „За далью — даль“, която Методиев наскоро преведе:

Веднъж ли? . . .
 Мила стрино Ано,
от град отново овършано
е житото. . . Защо мълчиш?
.
Мой роден край, ти помниш още:
ний бяхме синове добри,
и във ония дни и нощи
ний те притиснахме дори.
.
Но ти измъкна нашто време
до тоя връх,
 до тоя ден.

Чудно е как поетът е допуснал такива стихове. Мъчно може да се разбере дали и следният откъс е превод или пък оригинална поезия:

Огледай се сега.
Стоят
върху земята на дедите
не клас до клас —
 а ние тук,
плещи опрели на плещите,
стоим във строй един до друг.
И цялата земя щастлива
от край до край
 на дълж и шир:—
чак до Украйна горделива,
до възродения Сибир —
като една безкрайна нива
във тоя час шуми над нас. . . 1

Впрочем, този откъс е отстранен напълно при преработката на стихотворението и включването му в сбирката. Сполучливи поправки са направени и на много други места; очевидно сам поетът е почувствувал, че е необходимо да се бори с ненадейните реминисценции, с техническите и формални несъвършенства (хаотична композиция, многословие и др.). Но не само това. В първата редакция на лирическата поема „Песен за нашата вяра“ (публикувана през 1962 г.) беше раздразнено и чувството ни за жизнена правда. Димитър Методиев нарисува твърде спорно политическата панорама у нас. Той биеше тревога и призоваваше с нервен глас, сякаш отново се надигаше разгромената дребнобуржоазна стихия. Сега от всичко това няма и следа във варианта на поемата, поместен във второто издание на книгата „За времето и за себе си“. Поетът дава обективно вярна

и исторически конкретна оценка на периода, когато се водеше смела, безкомпромисна и високопринципна борба за изкореняване на вредните остатъци от култа към личността. Това беше времето, когато получиха заслужената обществена и партийна присъда конкретните носители и разсадници на култовските методи, бяха развенчани виновниците за репресиите над несправедливо обвинените комунисти. Беше потърсена строга и поименна отговорност, а не се поднасяха извинения, че цялата партия била грешила. Да се твърди това би значело да се отъждествява партията с ония, които извращаваха ленинските принципи на ръководство. Същевременно така би се подценил приносът и мъжеството на ония, които още на времето водиха смела борба срещу култа и я доведоха до победен край. Както е известно, Осмият конгрес утвърди, че е възтържествувала новата партийна линия, линията на Априлския пленум, която затваря печалната страница на недавнaшното минало и влива нови сили за атакуване на комунистическите висини.

Такова е времето, за което говори Димитър Методиев в новата редакция на поемата „Песен за нашата вяра“ и изобщо в книгата си „За времето и за себе си“. Разбира се, по години отрязъкът е по-голям, защото обхваща биографията на поколението: ремсовите кръжоци, партизанския отряд, завземането на властта, после напрегнатите и бурни години на строителството. Поезията на Методиев носи драматизма на епохата. Стихотворенията му са парливи, остри, предизвикващи възражения. Това не е тяхна слабост обаче, а в известен смисъл — тяхно предимство и даже качество. Може би е така, защото той върви по пресните следи на съвременността и почти винаги е един от тях, които бързат да произнесат първата дума за нея. Неговата лирическа припряност обаче го прави много симпатичен в някои моменти: той може да подхвърли интересна мисъл, да ни подсказе изпуснато съображение, да види нещата от съвсем различен ъгъл и да ги изложи в една колкото своеобразна, толкова и допустима логика. Логиката на поета.

Същевременно стихът му е ударен, динамичен, предизвикателен. Той съответствува на полемичния тон, с който са изпълнени почти всички поеми. Става дума за такива творби, като „Пътища“, „Песен за проверката“, „Песен за нашата вяра“, „Песен за комунизма“, „Слънчогледите гледат към нас“, които са безспорни постижения за поета. С тях Димитър Методиев нагледно доказва колко са условни деленията на гражданска и интимна поезия. Това са деления, изградени по преобладаващ, но не по единствен признак.

Често нехаен към формата и стиха, Димитър Методиев е крайно възискателен към себе си по отношение на високия градус на чувствата в поезията си. И няма да бъде излишно да се отбележи, че той стигна до обнадеждаващи резултати и в областта на свободния стих в трите стихотворения, поместени под общото заглавие „Пътища“ и особено в първото от тях („За тези, които са в морето“). Колкото и странно да изглежда на пръв поглед, тук той е постигнал най-добра вътрешна организация на своите неримувани стихове, отколкото в някои стихотворения, изпълнени в класическите размери. Това се дължи на поетическата логика, по която се развива идеята на творбата. И докато другаде е твърде словоизлиятелен и полемиката му често минава в риторика, в стихотворно красноречие и велеречие, тук той е сравнително по-пестелив и синтетичен, не прави лирически отклонения (така характерни за него), защото и трите стихотворения са лирически по характер, макар че и в трите поетът споделя свои бликнали разсъждения.

И изправя се големият въпрос за грамадното значение на творческата личност — антената на народните настроения, стремежи и идеали. Изграждането на дейна и кипяща, оригинална и чувствителна към промените в живота творческа личност е въпрос извънредно важен в борбата на всеки писател срещу схематизма. И особено за лириците.

.....
 Без ордени. Неизвестни и незабележими.
 Скут, на който почиват мъжете. . .
 А аз бих нарекла на ваше име
 язовирите, мините и градовете,

бих ви рисувала винаги до рамото
 на този, който ордена е сложил.
 Бъдете си жени на строители само!
 Без вас тази земя не може.

Още Гео Милев смяташе, че един от най-важните белези на изкуството е новотата. Без нея няма оригинално творчество. Литература, която не надхвърля онова, което всеки ден четем във вестника, слушаме по радиото и виждаме с очите си — не задоволява изискванията на съвременния читател.

А поетични открития могат да се направят само ако непосредствено се наблюдава и опознава съвременният живот, ако се участва лично в строежа на новото — с мисъл, слово, дело. За блъсканицата в трамваите можеш да напишеш злостъпка и от кабинета си, защото тая темичка току-що си я изживял и всеки ден може би я изживяваш. Но как ще напишеш за социалистическото строителство, когато то ти е непознато съвсем или пък когато ти познаваш неговите по-ранни фази? Не е достатъчно да минеш с колата си покрай новия завод, нужно е да поживееш сред неговите строители. Не е ли истина, че най-хубавите стихове за бригадирското движение написаха тия млади поети, които носеха бригадирския шинел — и с тях те се утвърдиха в съвременната ни литература? . . . Не ще и дума, че ако нямаш душевно предразположение, а само отидеш в командировка, колкото и продължителна да е тя, не ще проникнеш в душите на новите хора, не ще ги опознаеш и разбереш. Ти ще научиш нещо из тяхното всекидневие, но тяхната душа, техните мечти, трепетите и влеченията им ще ти останат чужди. Ти ще минеш покрай красотата на новото, без да я почувствуваши и отразиши в стих.

Защо някои лирични пейзажи на Николай Стайков правят силно впечатление с прецизността и поетичността на рисуњка, а голяма част от поезията му за съвременния селянин ни поразяват със своята лекота и наивитет? Защо не може да досегне сърцето ни? Ако сме следили внимателно творческите му прояви през последните десетина години, не е никак трудно да си отговорим на този въпрос. До такива резултати може да доведе дори талантливия поет изолирането от действителността, от хората, затварянето в кабинета или туристическото и курортистко посещение на някои строителни обекти. От де черпи материал за стиховете си Н. Стайков? Той сам ни разкрива това: от случайните си екскурзии до село („Плодородие“, „Родният простор“, „В село Гранит“, „Лято“ и мн., мн. др.), от това, което е можал да види и научи през време на летуването си („Велинград“, „Летовища и концлагери“ и т. н.) и от кратковременното гостуване на роднините си в село („Селски души“, „Ласката на лятото“ и др.). Както

сам заявява на едно място, поетът шаря от блок на блок „с вида на най-невинен гост“ („На пост“). Плод на такива случайни, нетрайни и повърхностни впечатления са грамадната част от неговите стихове, като се почне от сбирката „Мир и разцвет“, излязла през 1953 г., и се стигне до най-последните му творби от сбирката „Златен сноп“ (1962). Лирическият герой на тия произведения наистина е на гости в новата действителност. Естествено е, че при такова ограничено и бегло запознаване с новия живот е невъзможно да се разкаже за него по друг начин, освен шаблонно и повърхностно. В такива случаи не помага и поетическото въображение — колкото и силно да е то. Примерът със стиховете на Н. Стайков показва как поетическото въображение не може да намери здрава основа, за да се разгърне, да разпери криле и да придаде сила, внушителност и величественост на стиха. Лишено от дълбоки и трайни жизнени впечатления, то — при всичките си напъни — не може да роди нищо друго, освен приумици и кухо, помпозно или претенциозно стихосъчинителство. А Николай Стайков залага твърде много на художествената измислица, като разчита, че тя ще го спаси там, дето познанията му за живота са слаби. Противно на декларациите от статиите му, Николай Стайков е от поетите, които са се откъснали от живота, а не са се свързали с него.

Във всичките си стихотворения, за които става дума, Николай Стайков не е сред хората, той наблюдава живота отвън и затова в поезията му не тупти едно дълбоко развълнувано сърце, с гласа на лирическият герой не говори нашият нов селянин, усърдният строител и преобразовател на природата. Това откъсване от хората, тази пасивна съзерцателност, това гледане на нашата действителност от прозореца на вагон-ресторанта възбужда у поета мисли, които просто смайват с... лекотата и наивитета си:

... в ума си казвах: мощен фактор
навлезе в село стоя трактор...

Или:

Взрян надалече в червените цигли
чувствувам влага на своите мигли.

Или:

Едва засребрее небето, аз — казва — излизам,
защото копнея да имаме социализъм.

Или:

... На слънчогледовите блокове
да видя как като на смях
жените със забавни скокове
отразяват питите над тях.

И т. н.

А когато пък поетът реши някак да се включи лично и с дело в помощ на селските труженици, получават се наивни и смешни закани и детински (по-скоро: вдетинени) деяния, които приличат на лошо и безвкусно театралничене („Пасторално“) или претенциозно-помпозни декларации и словословия на нарцисизма („Свой сноп“).

Няма го в поезията на Н. Стайков активният борец, който овладява природата, няма го възторженият труженик, проправящ с цената на много труд и усилия пътя към социалистическото преустройство и развитие на нашето село. Няма ги трудностите и усилията — от поезията на Н. Стайков се получава впечатлението, че всичко в нашата действителност върви гладко и безболезнено. Много често поетът говори, че героите се смеят („Селски души“, „Към блока“, „Гротеска“), но за какво е този смях, никой не може да разбере. Борба, трудности, конфликти — те отсъствуват дори

като думи в стиховете на поета. Вместо реалния образ на селския труженик ни се представя някакъв хладен наблюдател и регистратор на факти, човек с твърде ограничен и беден душевен регистър, с крайно повърхностна и бледа представа за новата ни действителност, който е склонен да лакира и захаросва всичко, до което се докосне. Макар да си дава вид, че се възмуща от срещата с всеки облак или с всяка птица, която мъти, той всъщност се разхожда с безгрижно лекомислие, обзет от един самонапомпен ентусиазъм. Именно затова поезията му не е богата интонационно, а звучи равно, монотонно и сладникаво.

Щом поетът се откъсне от съвременността, той неминуемо ще изостане и в идейно отношение. Николай Стайков не познава днешните трудови хора, техните нараснали интереси, тяхното ново отношение към обществените задължения, тяхното придобило редица нови черти съзнание. Твърде примитивен е той в своите обръщения към кооператора, закъснял е значително с проповедите си към него. В едно стихотворение например, след като говори за новото положение на селската жена, поетът заявява, че „днес е нейн дълг да знае, че оня, който ни ругае /и гнусни клевети плете/, е враг на нейното дете“ („За нашите деца“). Едва ли е възможно да се определи по-примитивно и по-обидно дългът на селската жена! Стихотворението е писано във време, когато нейното политическо съзнание беше далеч-далеч по-високо, отколкото си го представя поетът. Другаде Николай Стайков поднася цяла проповед за значението на работническо-селския съюз („Първомайски привети“), но тя е съвсем елементарна и закъсняла — не защото не е важна или актуална, а защото е направена с такива средства, по такъв начин, както е била вършена тази агитация преди повече от 40 години, когато работническо-селският съюз не е бил още факт и е имало нужда да се доказва неговата необходимост. На трето място, направо по линията на най-грубия схематизъм поетът опростява действителността, като заявява, че в село „от сутрин та до късна вечер“ е слушал „само речи за норми, за изкуствен тор“ и изпада в непонятен възторг от тази измислена гледка („С Партията“). Друг път ни поднася съвсем евтини възторзи, като: „Къде из полската ни шир /не се люлеят днес пшеници. . .“ или: „А колко често младежта /ни радва с трудови герои!“ („Първомайски привети“). Или описателство без ярка и оригинална идея („Сред хората“).

Изобщо трябва още веднъж да се подчертае, че голяма част от слабостите, за които стана дума и които се срещат и у други поети, се дължат на непознаване на живота. Когато представата за действителността е изведена из вестникарски съобщения и дописки, получава се крещящо противоречие между новото, което е навлязло в живота, и твърде обеднения и схематизиран образ на съвременността в стиховете. Щом поетът не живее с действителността, не се чувства в клетка от нейния организъм, той ще немее присторено пред онова, което става в живота, ще изпада в странен захлас пред отшумели неща, ще крачи в опашката на трудовия строй, ще изпада в интелегентско позиране и съчинителство. И единственият начин за излекуване от тая поетическа анемия е да се поживее повече сред народа, да се отива по-често и по-близо до живота на хората.

Един белетрист обикновено изразходва набрания през командировката материал в един или няколко очерка и разказа. При поетите общуването с живота има по-друго значение. Честите или по-продължителни пребивавания в най-напрегнатите участъци на строителството могат да обогатят жизнения опит на поета, да обновят неговия идеен и емоционален регистър, да дадат нов тласък на интересите и влеченията му. Примерът с новите и стари стихове на Блага Димитрова ни уверява в това.

Блага Димитрова беше отишла в Родопите за сравнително по-дълго време. Какво ни донесе тя от там, освен замисъла на един още неиздаден роман? Спомняте ли си как разтворихме книгата ѝ „Песни за Родопите“ с понятното очакване и с повишените изисквания към една поетеса, уверила ни в безспорните качества на своя дар? Макар и неравна като цяло, тая стихосбирка ни завладя с високите си поетични качества. И сега, ако прочетем „Човекът с белия кичур“, „Пролет“, „Жалби“, „Люлчина песен“ и други стихотворения от нея, ще задоволим своята естетическа жажда, защото ще попаднем в един свят романтичен и приказен и същевременно тъй близък до нашето повседневие. Ще почувствуваме отново красотата и изяществото на тия стихове. Да — и з а щ е с т в о, на което беше обедняла много съвременната ни поезия.

Извънредно характерно е, че тъкмо родопските мотиви внесоха изящество в поезията на Блага Димитрова. В преобразователите на древния масив, в новите хора на Родопите поетесата откри потомците на чудните легенди и сказания. В духа на романтичните народни песни тя пресъздаде техния свят от дела и мечти, като съхрани навсякъде своето лично отношение към темите и героите. И като прочетем двете ѝ следващи книги — „До утре“ и „Светът в шепа“ — не можем да не открием плодотворното влияние на „Песни за Родопите“ върху тях. Това е влиянието на живия живот, на парещата действителност, на нашето съвремие. Блага Димитрова не може да напише стихотворение без в него да почувствуваме съвременното светосъзерцание на поетесата. Това не значи, че тя се повтаря. Напротив! Всеки път по новому и по различен повод тя ще ни напомни за себе си. Едно вътрешно единство споява и най-интимните ѝ нови творби, и стиховете за космонавтите, и лиричната поема „Искър“ (от книгата ѝ „Експедиция към идния ден“) с песните за Родопите. Тази вътрешна връзка се дължи на романтиката на съвременността, която поетесата продължава да издирва и възплътява в стих. Такава е нейната природа, такава е поетическото ѝ устройство, натам са насочени всичките ѝ предпочитания и симпатии.

В най-хубавите си стихове за строителството в Родопите Блага Димитрова беше проявила без страх някои особености на своето романтично отношение към съвременността. Но в периода, когато се отричаше романтизмът, това не разбраха двама нейни критици, които обявиха особеностите на нейната поезия за... слабост, дори за слаба връзка с новия живот! Без да се съобразяват с нейния натюрел те поискаха от нея бурни чувства и микрофонни интонации, докато тя е склонна към сдържаното възмущение, към овладяната страст. Така те не зачетоха териториалната неприкосновеност на нейния поетичен свят, не разбраха и не приеха нейния лиричен герой, не усетиха пулса на строителната романтика в Родопските песни.

Със същото неразбиране пристъпва сега към новата ѝ поезия Ангел Тодоров. В статията си „За новото поетично виждане“ (в „Литературен фронт“, 1963, 30) той е разтревожен от някои тенденции, намерили израз в сборката „Светът в шепа“ на Блага Димитрова. Няма да се спирам на опитите да се дават готови рецепти и предписания как да се пише на определени теми, нито на неделикатните намеци за уж старомодните жизнени подтици за самотността и тихата тъга в някои стихотворения на поетесата. Но наистина ли имат толкова съмнителен „идеологически характер“ такива стихове:

Открита ли е — бързина в света,
кажете ми — поне за мигновение
да ме изтръгне — от самотността,
да ме изкубие — от самата мене?

Наистина ли тук има „самотност, резигнация, подтиснатост“ — нещо чужди „за нашия съвременен поет социалистически реалист“? Първо, те могат да бъдат чужди на поета, но присъщи на лирическият му герой, който не е идеален, не е уредил изрядно личното си житие-битие, изживява някаква своя лична драма. Трябва ли да се мъчи за нея? Какво ще кажем за половината творчество на Пеню Пенев тогава, щом като невинната и безвредна тъга от тия строфи на Блага Димитрова ни смущава и тревожи? Значи, поетът може да страда, но е длъжен да не ни признава това, може да боледува, но трябва да се прави на здрав, може да му е тъжно, ще пише радостни песни! Разбира се, Ангел Тодоров не е казал и не би могъл да каже това. Но защо иска да измери всички стихове на Блага Димитрова с изрази на Валери Брюсов „Поетът трябва да бъде горд като знаме“? Защо иска да подведе интимните ѝ песни под това определение?

В нашето, днешното време това знаме наистина е червеното, комунистическото. Но нима лириката трябва да бъде само от един цвят, само с един тон? За капиталистическия свят, няма съмнение, трябва да се пише „с клокочеща омраза“, безкомпромисно, гневно. Но в циклите „През Париж“ и „Италия“ Блага Димитрова не пише толкова за „борещия се народ, който високо вдига червеното знаме срещу куршуми и бичове“; тя пише за себе си в Италия или през (!) Париж, за своите впечатления и чувства. И макар да избягва графично черно-бялото скициране, макар да предпочита пастелните тонове и „рисуначното“ виждане, тя ни внушава идеята за превъзходството на нашия свят, на нашия строй, на нашите идеи. С едно почти детско простодушие тя иска да вземе света в своите малки шепа и да го съпостави с всемирната космична необятност. Колко тайни ѝ разкрива това съпоставяне — нали изобличението на капитализма може да се постигне не само с публицистични, а и с много други средства? При това в сборката „Светът в шепа“, както и в „До утре“ Блага Димитрова е съхранила отново ония драгоценни белези на творческата си индивидуалност, за които вече говорих. Само ги е развила по-нататък и доусъвършенствувала. Не случайно на уводно място в сборката „Светът в шепа“ като програмна творба е поместено стихотворението „Родословие“, взето от „Родопски песни“.

Внимателният читател ще долови, че лирическият герой на Блага Димитрова понякога обича да съзерцава живота. Но неговите съзercания не са органична природа, вкоренен начин на виждане. Те издават допълнителни качества на активния му характер — тихата замечтаност по бъдещето, наслаждението от красотата на съграденото, увлечението по романтиката на труда. Блага Димитрова не стои захласната и изумена пред новия живот; тя се е превъплътила идеално, като добър артист, в образа

на строителя. Така тя е постигнала идейно и емоционално сливане със съвременността, със строителството на новия живот. Само от тази позиция тя е могла да създаде своите родпоски песни, които излъчват очарование и изящество. Само по този начин тя е успяла да насити и останалата си поезия със силна романтична струя, която придава новаторски характер и на най-добрите работи от сборката „Експедиция към идния ден“, въпреки необичайно свободния бял стих, достигащ нейде до прозаизъм.

Романтиката на съвременността — забравена и напусната от мнозина днешни поети — извира от живота и съпътствува всеки поход към бъдещето. Тя дава криле на поетичния замисъл. Без нея той не ще литне, не ще стигне до въображението на читателя. Но романтиката мигом губи всичките си качества и възможности, щом се окаже прикачена към една посредствена идея или повърхностно наблюдение, а за съжаление, понякога у Блага Димитрова се срещат стихове, рожба на такова изкуствено съчетание („Пратеник“, „Съветски инженер“, „На върха“, „Земя“ и др.).

В стихосборката си „До утре“, която претърпя две издания, и в цикъла „Глас от небето“ от „Света в шепа“ Блага Димитрова е стъпила отново с двата крака в нашата съвременност, макар че е вперила поглед към звездите, към оня утрешен ден, който ще ни разкрие техните тайни. Преживяла вълненията на милиони хора, когато се направиха първите опити за проникване във вселената, Блага Димитрова гледа на всичко с очите на поета, който дири навсякъде красотата, героизма, романтиката. При това тя е придала интимно звучене на голямата тема, преплитайки я сполучливо с любовни мотиви. От влечението към звездите и влеченията на сърцето тя е изплела стихове, които ни връщат към най-хубавото в нейната поезия за строителството. Подобни творби се срещат и в най-новата ѝ сборка, която представлява една поетична „Експедиция към идния ден“. Съпоставката с днешното поражда преобладаващата мисловност в тази книга, изразена с образна и метафорична реч, но и с една търсена делничност на средства и емоции, която остана неразбрана от някои претенциозно-мнителни рецензенти. . .

10

Много пъти е повтаряно, че няма голяма поезия без дълбока мисъл и силно чувство. Лириката е синтетично изкуство, в което е тясно за думите, а широко за мислите. Съдържанието на едно стихотворение не се изчерпва никога с буквалния смисъл на думите и фразите в него. Истинската, значимата лирика винаги носи едно дълбоко вътрешно богатство от мисли и чувства, което се нарича подтекст. Това са представите и настроението, мислите и преживяванията, които ще се възбудят у читателя и които по обем винаги надхвърлят значението на вложения в творбата текст. Затова лириката не само се разбира, но трябва да се усети, да се почувствува, за да се възприеме пълно и цялостно нейното идейно-образно съдържание.

При схематизма всичко е просто и ясно и се изчерпва с казаното в строфата. Няма какво да се добави, нито пък нещо да се долови между редовете. Описателството заменя синтетичния език на поезията. Описателство чисто външно, повърхностно, при което всичко е изказано пряко и декларативно, без вътрешно съдържание и емоционална грейка, без лиричен подтекст, без характерния метафоричен език на поезията. В схематичното стихотворение може да има една картинка, видяна нейде в на-

шата действителност, но няма мисъл за нашето време. А такава „лирика“ не се различава съществено от кой да е репортаж, тъй като идеята на произведението си остава в рамките на най-общото. Тя не е поетична, художествена идея, не е оплодена от досега на едно поетично въображение. Вместо да се изобразяват чувства и преживявания — маркират се най-общи, неконкретни състояния, преобладават книжните представи и абстракции. Така се подменят задачите на изкуството и се изпада в лъжесъвременност и схематизъм.

Изобщо трябва да се каже, че най-често схематизмът се явява там, където големите задачи на изкуството се подменят с обикновената, гола и скучна илюстративност. Едва ли е необходимо да се цитира нещо от огромния брой твърде приличащи си творби на различни автори, които изразяват външно и дидактично, вяло и посредствено нашата съвременност. Схематизмът всъщност е едно разклонение от дидактичното изкуство, за което Белински писа, че е „поучително, студено, сухо, мъртво, чиито произведения не са нищо друго, освен риторически упражнения на зададени теми“ (т. III, стр. 789). Той е другата крайност на „чистото изкуство“ и като всяка крайност също е опасен и вреден плевел в литературната ни нива.

Без съмнение схематизмът е пряко свързан с догматичното мислене. Пустоцветията му намериха много благоприятни условия за живот в атмосферата на култа към личността. Но наивно е да се мисли, че той може да бъде ликвидиран чрез декрет или в резултат на една кампания. Борбата срещу схематизма обхваща всички сектори на литературата, но в поезията е особено трудна, защото се бори с по-деликатна материя. Схематизмът се оказва особено жилав и издържлив. Той се пригажда бърже към всякакви условия, показва се в различни одежди, има сто лица. Най-противният му образ е онзи, в който той се мъчи да се представи за борец срещу. . . схематизма, насаждайки контра-схеми и канони.

Трябва да се откриват и изобличават новите видоизменения на схематизма. Тяхната поява говори за липса на бдителност или пък за проява на малодушие, защото обикновено схематичното стихотворение се представя за актуално и важно, претендира да изпълнява големи политически и идейни задачи. А всъщност схематизмът само компрометира големите теми и създава естетически вакуум в поезията. В последна сметка се оказва, че редица големи теми са останали неразработени, били са изпортени от конюнктурчици и бързописци. Потърсим ли стихотворение за някое отшумяло наскоро събитие, ще се натъкнем на сивота и посредственост. Да не говорим, че схематизмът остави бели полета в стихосбирките на много наши поети.

И как някои не се замислиха от това! Как не си направиха съответните изводи! Хегел казва: историята учи, че хората не се учат от историята. Някои наши поети напълно потвърждават тази мисъл със своето просто-душно отношение към схематизма. Мили са им калъпите и терковете, където по-лесно е да се прекопирват мисли и да се имитират вълнения, отколкото да се мисли самостоятелно, да се твори истински!

Вярно е, положила се големи усилия за преодоляване на схематичните заблуди и първите резултати от тази борба са обнадеждаващи. Някои автори обаче си остават съвършено чужди на тази борба. Затова не могат да не възбудят сериозна тревога известни опити да се спекулира с важните и значими обществени теми. За съжаление под такива стихове нерядко стоят имената на поети, от които се очаква да държат повече за своя авторитет пред читателите си. В подобни случаи слабите стихотворения се

лансират обикновено с претенции за социалистически реализъм. Думи, думи, думи има в тях, толкова много фалш и нито едно правдиво чувство, нито едно естествено човешко състояние. Илюстративността не може да прикрие и замаскира лъжесъвременността в поезията. Към всичко останало следва да се прибави, че илюстративната лирика е лишена от художествено майсторство. И в това няма нищо чудно — при схематизма винаги е така: майсторството, стилът се оказват обезценени, съмнителни, разчита се единствено на конвенционалната идея.

Борбата срещу схематизма и сивотата е неотделима от борбата за високохудожествено майсторство. Без високо поетическо майсторство съвременността е аморфна, анемично-безжизнена, бездиханна, мъртва.

11

Преодоляването на схематическите ограничения понякога се използва за отпечатване на произведения, които стоят на извънредно ниско идейно и художествено равнище. В стремежа си да преодолеят шаблонното писане, някои поети търпят явни несполуки и изпадат в нови схеми и догми. Като се мъчат да разчупят схемата, някои стихотворци помислиха, че всичко е допустимо, че нещастната българска поезия всичко ще изтърпи. Те очевидно не искат да пишат „както по-рано“, не желаят да се налагат никакви норми и ограничения пред тяхната фантазия, пред произвола на римата и каприза на вдъхновението. Но виждаш, че те и сега, в своите напъни да бъдат оригинални, пак позират, пак не са искрени, както преди време, когато се стараеха да ни убедят, че се вълнуват много от политиката или че живеят с въпросите на съвремението. Празна, безсъдържателна лирика, чужда на духа на нашето време се промъква тук-там:

Искаш ли? И ще живеем двама
в стогодишна дъсчена къщурка —
с дворче и смокина, и лоза.

.....
И обляни в златна светлина,
двамата ще слизаме на кея.

Аз ще виждам как изчезваш бавно
посред лодки, мачти и въжа,
а пък ти ще се изгубиш нейде
между трите острова скалисти,
в белия въздушен хоризонт.

Ах, каква поезия, какви мечти! Какви духовни интереси, каква съвременност! И за да бъде по-„поетична“ картината — една „модерна“ поанта:

Ще остане алено петно
там където ти ме изпроводи.

Тук не могат да не направят впечатление усилията на Славчо Чернишев да не пише „както преди“. А преди той пишеше шаблонно, схематично или сладниково-сентиментално и в повечето случаи стиховете му не оставяха следи в съзнанието на читателя. Стихосбирката му „Морето“ свидетелствува за едно ново виждане — авторът е решил да се приближи към лириката, но се е отдалечил от... съвременността. Това се отнася най-вече за неговия цикъл „Морето“ от едноименната сбирка. Лирическият герой на този цикъл прави впечатление на човек, който е отегчен от нашата действителност и е отишел да търси романтика там, дето е по-„интересно“ —

при таяните и водораслите, сред морските вълци и гъркините. Ако тук-таме не се споменава Созопол, човек би помислил, че авторът пише за Средиземно море — толкова много нещо гръцко има в неговите описания:

Рибарят ми каза: — Поискай ми всичко:
гъркинята с черни големи очи. . .

(„Поверие“)

Мъжете са в морето, а жените
пред портите изплитат бели мрежи
и пеят гръцки песни със печал.

(„Есен“)

Изящна като песен на Сафо. . .

(„Амфора“)

Красива си като гъркиня ти.
Лицето — странно, хубави очите.
Наверно те е носела на рамо
една лукава, знойна Афродита.

(„Амфора“)

Прозорците прилични на икони
от византийско време, изковани
от старо злато и сребро и мед. . .

(„Наздравница“)

. . . Далеч от старата прегърбена смокиня
във дворчето от старо гръцко време!

(„Есен“)

. . . Едно момиче чернокосо —
с византийска странна красота.

(„Барба Пею“)

И гъркини млади, с устни неспокойни —
от далечни, странни, неживени дни.

(„Въздухът е плен. . .“)

И т. н.

Какъв национален колорит ще се внесе в цикъла? Що за изпадане в захлас пред всичко гръцко! Ето, това е лъжепоетичност, псевдолиризм, получен по изкуствен път — чрез превъзпяване на екзотичното, чуждото, в което се дири романтиката, поезията. Стар начин за добиване на „четивност“ и „занимателност“ в лириката!

Стремежът към образно писане не може да оправдае смисловите опущения, грозотата, мъглата или безсъдържателността. В такива случаи е много лесно да се открият напъните на автора да изглежда оригинален. Проличава веднага позата, която е заел. А откъсне ли се от съвременността, каквито и словесни трикове да измисля, поетът неминуемо ще изпадне във фалш.

И обратното, там, дето поетът е докоснал нещо от вълненията и поривите на нашия съвременник, въпреки композиционната нестройност и художествените несвършенства, облъхва ни свежият лъх на истинската и неподправената поезия. Със сборката „Морето“ Славчо Чернишев не изчерпва своите експерименти на морски теми. Той написа други стихотворения — неравни в художествено отношение, — в които показва, че може да чувства и възсъздава правдиво красотите на морския пейзаж. Очевидно е, че стиховете му не са родени от курортистко увлечение; той живее с морето и хората около него и преди всичко с тия сурови и груби мъже, които крият толкова пламък в сърцата си. Когато пише за тях, Славчо Чернишев

изпъква пред нас като истински поет-маринист. Не е нужно във всяко стихотворение да търсим непременно рибари и моряци, за да откриваме в тях чертите на съвременността. Както в живописата, така и в лириката за морето са важни настроенията и мислите на самия художник, на лирическият герой. В сп. „Пламък“ (1963, 6) Славчо Чернишев публикува две стихотворения, които могат да се разглеждат като отрицание на предишните му абстрактни и отвлечени стихотворни занимания на морски сюжети, като едно надмогване над демодираните похвати и аполитичността. Първото напомня интелегентските приумици на автора от предишните му стихове. В него се споменава и за Таити, и за Гоген, и за Колумб, и за момичето, което „замина за Египет някога“ (неизвестно само дали в парахода „Мажестик“) и пр., и пр. Но в него има една строфа, вмъкната сякаш от друго стихотворение, написана сякаш от друг поет. Ето я:

Родината е тук. И тук е Странджа,
изрязана спокойно връз небето,
богата със поверия и слава
и българска от стари времена.

Сепнал се е сякаш поетът, забравил е гъркините и всичко чуждо, почувствувал е привързаност към своя роден български залив. И ако причината за това сепване е момичето, заминало някога за Египет, ако то го е накарало да се почувствува българин, ние сме готови да му простим всичко, дори неприятната асоциация с пошлия някогашен шлагер за парахода „Мажестик“. Още повече, че със следващото си стихотворение той се връща на нашата родна българска земя и с моряшка отговорност и безхитроостност, чужд на всякакви интелегентщини, развълнуван вдига стихотворна здравица за родната земя („Тост“).

Би следвало да се очаква, че след красноречивата декларация от филала на „Тост“ Славчо Чернишев ще сверява по-често своя поетичен часовник с темпа на нашето ново време, а това ще му спести не малко излишни лутаници, ще го предпазва от подводните камъни на псевдоноваторството, на които вече се е натъквал, ще му сочи вярната и сигурна посока. Това, разбира се, се отнася не само за него, а и за всички, които са минали по подобен път на самоцелни опити и мъчително преустройство. Отразяването на съвременността е единственото средство за постигане на истинско новаторство в литературата.

*

Невъзможно е да се обхванат в една статия всички аспекти на съвременността в днешната поезия. Затова тук се ограничих с някои сравнително по-обща бележки и наблюдения.

Максимална художествена изразителност на съвременността — такава задача е стояла винаги пред големите майстори на словото. Тя стои неотменно и пред днешните писатели.

В днешния етап от литературното ни развитие целта е не да се създадат какви да са произведения за живота на трудещия се народ, а — изтъкнати, значителни, големи творби за нашия ден. Периодът на изчакване и снизхождение мина. Време е да се повишат рязко изискванията, за да се премине към високохудожествени обобщения за новия живот и новите хора. Така поезията ще изпълни с най-голям успех задълженията си пред съвременността.